

T. XXVII (2024) Z. 4 (76)  
ISSN 1509-1074  
10.24425/rhpp.2024.152222

ROCZNIK  
HISTORII PRASY POLSKIEJ

Polish magazines for aquarists  
and terrarium enthusiasts:  
Past and present  
Part I: A general survey  
of magazines published  
prior to 1989

**Polskie czasopisma  
dla akwarystów  
i terrarystów —  
historia i współczesność  
Część 1: Charakterystyka  
ogólna. Czasopisma  
wydawane przed 1989 r.**

Instytut Mediów, Dziennikarstwa  
i Komunikacji Społecznej  
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach  
ul. Uniwersytecka 17  
PL 25-406 Kielce  
e-mail: [aleksandra.lubczynska@ujk.edu.pl](mailto:aleksandra.lubczynska@ujk.edu.pl)  
<https://orcid.org/0000-0001-8834-6142>

**Aleksandra  
LUBCZYŃSKA**

KEY WORDS:

Polish press in the 20th century, hobbyist magazines,  
aquarists and terrarium enthusiasts, market and press  
research

SŁOWA KLUCZOWE:

czasopisma dla akwarystów i terrarystów, historia,  
współczesny rynek prasowy, badania prasy

## Streszczenie

Tematem artykułu są czasopisma dla akwarystów i terrarystów ukazujące się w Polsce od okresu międzywojennego do chwili obecnej. Głównym jego celem jest systemowe ujęcie tego segmentu oraz pokazanie roli tych czasopism dla rozwoju ruchu oraz dla transferu wiedzy i umiejętności z zakresu obu dziedzin. Ponadto chodziło o pokazanie różnorodności tytułów wydawanych w ramach tego subsegmentu, przede wszystkim ze względu na sposób prezentowania materiałów oraz ze względu na odbiorcę. Opracowanie powstało z wykorzystaniem elementów analizy zawartości prasy, a bazę źródłową artykułu stanowiły roczniki poszczególnych czasopism, dostępne głównie w Bibliotece Narodowej i w Bibliotece Jagiellońskiej. Zgromadzone materiały zaprezentowano i omówiono w porządku chronologicznym. Część pierwsza artykułu obejmuje historię oraz charakterystykę pism wydawanych przed II wojną światową oraz w okresie PRL-u.

## Summary

This article deals with magazines for aquarists and terrarium enthusiasts published in Poland since 1918. Apart from offering a systematic survey of this hobby press segment, the article looks at the role of the aquarium and terrarium magazines in the growth of those forms of animal fandom and in the transfer of knowledge and skills in each field. Moreover, the article takes note of the great diversity of profiles of the individual magazines, reflected in their marketing strategies, content presentation and ways of engaging the reader. This study follows the methodology of press content analysis; its data base is drawn from the archived collections of aquarium and terrarium magazines in the National Library and the Jagiellonian Library. The materials are presented and discussed in chronological order. Part One of the article covers the history and characteristics of magazines published between 1918 and 1939, and in the post-war period until 1989.

## Wprowadzenie

Według definicji słownikowej „akwarystyka” to wiedza oparta na obserwacjach i doświadczeniach z zakresu hodowli zwierząt i roślin w akwariach lub też pielęgnacja lub hodowla tych organizmów. Definicja ta nie rozstrzyga, czy akwarystyka pozostaje nauką czy hobby. Z definicji wynika jednak, że aby móc nazywać się akwarystą, trzeba nie tylko mieć akwarium, ale też wiedzieć i rozumieć, co się dzieje w jego wnętrzu. Inaczej mówiąc, aby być prawdziwym akwarystą, należy być w równym stopniu hobbystą, co naukowcem: po trosze biologiem, geografem, chemikiem, fizykiem. Wiedzę o akwarium i jego mieszkańcach powinno się więc czerpać nie tylko z obserwacji, ale także z lektury, i to lektury wszechstronnej.

Akwarystyka nie jest zatem zwykłym hobby, czyli czymś lekkim, łatwym i przyjemnym, co pozwala wypełnić chwile wolne od pracy i nauki. Ponieważ przedmiotem jej zainteresowania są istoty żywe, akwarystyka pozostaje zajęciem absorbującym i wymagającym. Z jednej strony w wyniku doświadczenia akwarysta wciąż się uczy, w jaki sposób zapewnić swoim podopiecznym optymalne warunki życia, z drugiej — w wielu sytuacjach sięga po fachowe publikacje, by w nich odnaleźć odpowiedzi na nurtujące pytania<sup>1</sup>. Podobnie jest z terrarystką, której zainteresowania koncentrują się wokół hodowli i pielęgnacji płazów, gadów i owadów, a także małych ssaków terrariowych. Obie dziedziny, choć zajmują się innymi gatunkami zwierząt, bardzo dużo łączy, a na wystawach zoologicznych kąciki „akwa” i „terra” zwykle znajdują się obok siebie. Także dzieje związków i stowarzyszeń miłośników dowodzą, że niemal regułą było jednoczesne odwoływanie się do akwarystów i terrarystów. Historia ruchu akwarystycznego i terrarystycznego w Polsce to z jednej strony powolny, ale nieprzerwany rozwój działalności tych kół i stowarzyszeń z nieistniejącym już Polskim Związkiem Akwarystów na czele, z drugiej — systematyczne prace wokół wydawania własnych czasopism i opracowań z zakresu obu dziedzin. Podkreślić bowiem należy, że większość czasopism, nawet jeśli w nazwie miała tylko akwarium/ akwarystykę, zawierała także artykuły z zakresu terrarystyki. Było to podyktowane kilkoma względami. Po pierwsze faktem, że często te same

---

<sup>1</sup> Zespół redakcyjny, *Bez nauki trudno się obejść*, „Aqua Forum” 2003, nr 8, s. 3.

osoby interesowały się obiema dziedzinami, po drugie — chęcią zwiększenia grupy odbiorców konkretnego czasopisma, po trzecie — niekiedy potrzebą uzupełnienia danego numeru treściami z zakresu terrarystyki, przy braku materiałów „czysto” akwarystycznych. Zawartość czasopism akwarystycznych, akwarystyczno-terrystycznych lub terrarystycznych zależała od tego, jacy autorzy podejmowali współpracę z daną redakcją, która z kolei ostatecznie decydowała o treściach zamieszczanych w takich czasopismach.

W tym kontekście głównym celem artykułu jest więc charakterystyka subsegmentu czasopism dla akwarystów i terrarystów, wydawanych w Polsce od okresu przedwojennego do dzisiaj — z tezą, że ich liczba i jakość wskazują na to, że są one ważną częścią polskiego systemu prasowego, zapewniającą dostęp do wiedzy ludziom o mocno sprofilowanych zainteresowaniach, a także istotną częścią samego ruchu sięgającego korzeniami końca XIX w.

Powodem, dla którego podjęto badania nad tym subsegmentem prasy hobbystycznej, jest zupełny brak opracowań na ten temat zarówno w literaturze dotyczącej tych dziedzin, jak i w literaturze z zakresu prasoznawstwa. Jedyne opracowania, jakie udało się znaleźć, to krótka notatka napisana z okazji ukazania się 50. numeru „Akwarium” w 1979 r. autorstwa ówczesnego redaktora naczelnego pisma Henryka Skrzyńskiego<sup>2</sup> oraz rys historyczny Pawła Zarzyńskiego pt. *Geneza powstania i dzieje czasopisma „Akwarium” na przestrzeni 150 numerów*, zamieszczony w tymże czasopiśmie w 2012 r.<sup>3</sup> Pewne informacje o czasopismach zawierają także dwa artykuły opublikowane w rocznicy ruchu akwarystycznego w Polsce: siedemdziesiątą<sup>4</sup> i siedemdziesiątą piątą<sup>5</sup>. Źródłem wiedzy o czasopismach dla akwarystów i terrarystów, bo rejestrującym większość tytułów wraz z krótką ich charakterystyką, jest strona internetowa Akwa-Mania, której twórca i właściciel Andrzej Kociołkowski prowadzi tu swoistą kronikę ruchu akwarystycznego i terrarystycznego w Polsce<sup>6</sup>.

Bazę źródłową opracowania stanowią roczniki poszczególnych tytułów czasopism dla akwarystów i terrarystów. Większość z nich jest dostępna w Bibliotece Narodowej i w Bibliotece Jagiellońskiej; najstarsze z czasopism — w postaci skanów — udostępniane są na wspomnianej wyżej stronie Akwa-Mania. Opracowanie powstało z wykorzystaniem analizy zawartości prasy. Zgromadzone materiały zaprezentowano w porządku chronologicznym, odnosząc się do pism wydawanych przed drugą wojną światową, w okresie PRL-u oraz po 1989 r. Zidentyfikowane tytuły

<sup>2</sup> H. Skrzyński, *To już dwadzieścia lat!*, „Akwarium” 1979, nr 2, s. 39–40.

<sup>3</sup> P. Zarzyński, *Geneza i dzieje czasopisma „Akwarium” na przestrzeni 150 numerów*, „Akwarium” 2012, nr 6, s. 5–9.

<sup>4</sup> H. Skrzyński, *70 lat ruchu akwarystycznego w Polsce*, „Akwarium” 1979, nr 6, s. 183–189.

<sup>5</sup> A. Moj, S. Sitko, *75 lat ruchu akwarystycznego w Polsce*, „Akwarium” 1984, nr 4–5, s. 126–133.

<sup>6</sup> AkwaMania, <https://akwa-mania.mud.pl/literatura/czasopisma-akwarystyczne/> [dostęp: 15.12.2023].

zestawiono w tabelach, przyjmując rok ich debiutu na rynku jako element porządkujący. Dla każdego tytułu podawano wydawcę, lata ukazywania się, nakład (najwyższy i najniższy) oraz nazwiska redaktorów.

## Akwarystyka i terrarystyka w Europie i w Polsce

W Europie zainteresowanie akwarystką i terrarystką datuje się na połowę XIX w. Na ziemiach polskich popularyzację akwarystyki jako hobby w latach 70. XIX w. rozpoczął dr Karol Marcinkowski z Wrocławia — współpracownik czeskiego uczonego, lekarza, patologa i fizjologa, profesora na Uniwersytecie Wrocławskim Jana Evangelisty Purkyniego<sup>7</sup>. Zorganizowane i świadome formy akwarystyki polskiej datują się od roku 1909, gdyż wtedy w Chorzowie powstało pierwsze towarzystwo pod nazwą Stowarzyszenie Lubowników Akwariów i Terrariów i Pielęgnowania Pomników Natury — „Agrion”<sup>8</sup>. Zebranie inauguracyjne członków tego Stowarzyszenia odbyło się w październiku 1909 r. i uczestniczyło w nim 76 osób. Pierwszym prezesem Stowarzyszenia został W.R. Szotz. Towarzystwo to działało nieprzerwanie przez cały okres międzywojenny<sup>9</sup>. Warto dodać, że członkiem tego Towarzystwa był także Józef Pilarczyk, późniejszy prezes Koła Polskiego Związku Miłośników Akwarium (1955–1959) i Zarządu Głównego Polskiego Związku Akwarystów (1959–1967)<sup>10</sup>. Podobne towarzystwa miłośników akwariów i terrariów w latach następnych powstawały w wielu miejscowościach w kraju, m.in. w Bydgoszczy, Chorzowie, Goduli (dziś Ruda Śląska), Katowicach, we Lwowie, w Łodzi, Poznaniu, Szarleju (dzielnica Piekar Śląskich), Wielkich Hajdukach (obecnie Chorzów Batory) i Załężu (zachodnia dzielnica Katowic)<sup>11</sup>. Pierwszą wystawę akwariów i terrariów zorganizowano w dniach od 26 maja do 4 czerwca 1914 r. w Chorzowie w sali gimnastycznej miejscowego gimnazjum. Eksponowano na niej 160 zbiorników z rybami i roślinami. Wystawa była wielkim wydarzeniem w życiu miasta<sup>12</sup>.

Dużą aktywność przejawiało powstałe w czerwcu 1923 r. w Warszawie Towarzystwo Miłośników Akwariów i Terrariów z siedzibą w Muzeum Pedagogicznym. Z biegiem czasu lokal Towarzystwa przekształcił się w zaczątek „Akwarium” w dziale przyrodniczym Muzeum. W lipcu 1925 r. prezes tego Towarzystwa Roman Mathia założył kwartalnik pt. „Akwarium i Terrarium”, pierwsze polskie czasopismo akwa-

<sup>7</sup> (l d), *Odrobina historii. Fakty z dziejów akwarystyki*, „Magazyn Akwarium” 2009, nr 5, s. 4.

<sup>8</sup> A. Moj, S. Sitko, *75 lat ruchu akwarystycznego...*, s. 126.

<sup>9</sup> H. Skrzyński, *70 lat ruchu akwarystycznego...*, s. 184.

<sup>10</sup> A. Moj, S. Sitko, *75 lat ruchu akwarystycznego...*, s. 126–127.

<sup>11</sup> H. Skrzyński, *70 lat ruchu akwarystycznego...*, s. 184.

<sup>12</sup> Tamże.

Tabela 1

Czasopisma wydawane w Polsce w okresie międzywojennym

| Tytuł czasopisma                           | Lata ukazywania się | Wydawca                                                 | Redaktor                                | Nakład |
|--------------------------------------------|---------------------|---------------------------------------------------------|-----------------------------------------|--------|
| Akwarium i Terrarium                       | 1925–1927           | Towarzystwo Miłośników Akwariów i Terrariów w Warszawie | Zygmunt Lorec                           | b.d.   |
| Miesięcznik Miłośnika Akwarium i Terrarium | 1929                | Lwowskie Towarzystwo Miłośników Przyrody                | Roman Hartel                            | b.d.   |
| Akwarium i Terrarium                       | 1935                | Towarzystwo Miłośników Akwariów i Terrariów w Poznaniu  | Artur Karol Werner;<br>Wiesław Rakowski | b.d.   |
| Akwarium                                   | 1938–1939           | Warszawskie Towarzystwo Miłośników Akwariów             | Mieczysław Tuleja                       | b.d.   |

Źródło: opracowanie własne

rystyczne. Jego redaktorem został Zygmunt Lorec. Po roku działalności przekształciło się ono w miesięcznik. Wobec braku polskiej literatury akwarystycznej celem pisma było zapewnienie hodowcom ryb i rybek fachowej pomocy w zakresie umiejętnego obchodzenia się z nimi. W artykule od redakcji napisano:

Więc zbierzmy w jedną rozrzucone siły naukowe ze wszystkich byłych trzech zaborów obecnej Polski, dzielimy się z innymi nabytymi przez lata wiadomościami, a zobaczymy, ile to nam wszystkim przysporzy przyjemności i wewnętrznego zadowolenia, a ile zawodów i strat unikną nasi mniej doświadczeni koledzy-miłośnicy<sup>13</sup>.

Pismo zyskało aprobatę Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i zostało przez nie polecone nauczycielom szkół średnich i powszechnych. Autorami większości artykułów byli redaktor i wydawca, ale drukowano też artykuły pisane przez znawców tematyki spoza redakcji. Poruszano w nich tematy hodowli oraz opieki nad rybami. W dziale *Drobne notatki* publikowano z kolei rozmaite ciekawostki będące efektem doświadczeń członków redakcji oraz czytelników w zakresie akwarystyki. Dział *Z życia towarzystw* wypełniały sprawozdania z działalności tychże. Publikowano ponadto wykazy literatury akwarystycznej, a nawet odnotowywano artykuły i wzmianki o akwariach, zamieszczane na łamach czasopism niezwiązanych z dziedziną, np. w „Płomyku” — czasopiśmie przeznaczonym dla młodzieży. Każdy numer zawierał dział ogłoszeń związanych z charakterem pisma oraz informacje o warunkach prenumeraty w kraju i za granicą. Okładki zazwyczaj rezerwowano na reklamy sklepów zoologicznych oraz na informacje na temat wydawnictw związanych z rybami.

Do 1927 r. ukazało się sześć zeszytów w formacie 29 cm i skromnej szacie graficznej. Ciekawostką jest to, że większość zamieszczonych w piśmie rysunków

<sup>13</sup> Z. Lorec, R. Mathia, *Do miłośników akwariów i terrariów*, „Akwarium i Terrarium” (Warszawa) 1925, z. 2, s. [2] okł.

była autorstwa redaktora, który robił je „z natury”. Przyczyną likwidacji pisma okazały się problemy finansowe wydawców. Nie pomogły próby propagowania „Akwarium i Terrarium” jako jedyne w swoim zakresie polskiego czasopisma fachowego, tworzonego bezinteresownie przez pasjonatów: redaktora, który przy braku współpracowników nieraz sam wypełniał jego łamy swoimi artykułami i rysunkami, i wydawcy, który z „własnej kieszeni” pokrywał koszty edycji, ponieważ fundusze z prenumeraty i sprzedaży detalicznej okazywały się niewystarczające. Nie pomogła nawet rekomendacja MWRiOP, które polecało „Akwarium i Terrarium” nauczycielom przyrody jako cenne i pożyteczne<sup>14</sup>.

Stopniowo ustawała też działalność Towarzystwa Miłośników Akwariów i Terrariów. Po kilkuletniej przerwie, we wrześniu 1934 r., Towarzystwo wznowiło działalność i w 1935 r., jako Warszawskie Towarzystwo Miłośników Akwariów, w okresie od lipca 1938 r. do wybuchu drugiej wojny światowej wydawało pismo „Akwarium” pod redakcją Mieczysława Tulei<sup>15</sup>. Pismo miało na celu przyjąć z pomocą wszystkim, którzy by chcieli podnieść jakość swojego małego wodnego „universum” i nie tylko hodować wodne zwierzęta, ale także umieć je odpowiednio pielęgnować i rozmnażać. Wobec braku nowej literatury akwarystycznej oraz nielicznych zeszytów „Akwarium i Terrarium”, „Akwarium” oferowało czytelnikom potrzebne wiadomości w formie popularnej, licząc na to, że odda ono duże usługi indywidualnym akwarystom oraz nauczycielom przyrody<sup>16</sup>. Na jego zawartość składały się więc artykuły dotyczące urządzania akwarium, także w warunkach szkolnych, artykuły omawiające poszczególne gatunki ryb i roślin wodnych, z charakterystyką ich hodowli i uprawy oraz opisujące najnowsze akwarystyczne urządzenia techniczne. Podawano ponadto streszczenia obcojęzycznej literatury i czasopism tematycznych oraz krótkie sprawozdania z działalności towarzystw miłośników akwariów. Łącznie ukazało się 9 numerów „Akwarium”.

W tym czasie aktywność wydawniczą podjęło Lwowskie Towarzystwo Miłośników Przyrody, którego nakładem w 1929 r. zaczął się ukazywać „Miesięcznik Miłośnika Akwarium i Terrarium” pod redakcją Romana Hartela. Przedstawiając miesięcznik z perspektywy Lwowa, pisano, że brakuje pisma dla akwarystów, których liczba w kraju wzrasta, a istniejące na rynku wydawnictwa niemieckie są drogie i dla wielu osób niedostępne. Jawiła się więc potrzeba powołania pisma, „którego celem będzie rozbudzenie zamięlowania do akwariów i terrariów, zachęcania do zakładania tychże, udzielanie wskazówek i rad, umożliwienie wymiany myśli i doświadczeń między miłośnikami”<sup>17</sup>. Na zawartość trzech zidentyfikowanych numerów składały się artykuły charakteryzujące zwierzęta i rośliny wodne, porady i praktyczne

<sup>14</sup> Dwa lata służby społecznej, „Akwarium i Terrarium” (Warszawa) 1927, nr 6, s. 1.

<sup>15</sup> A. Moj, S. Sitko, 75 lat ruchu akwarystycznego..., s. 127.

<sup>16</sup> Redakcja, Czy „Akwarium” jest potrzebne?, „Akwarium” 1938, nr 1, s. 1–2.

<sup>17</sup> Od Redakcji, „Miesięcznik Miłośnika Akwarium i Terrarium” 1929, nr 1, s. 1.

wskazówki w zakresie ich hodowli i uprawy, porady dla początkujących akwarystów, informacje z życia macierzystego Towarzystwa (o spotkaniach, odczytach, wystawach). Na ostatnich stronach numerów pojawiały się także reklamy produktów związanych z hodowlą zwierząt i ryb. W ostatnim zidentyfikowanym numerze zapowiedziano wprowadzenie stałej rubryki *Kupno, sprzedaż i zmiana*, która miała umożliwić czytelnikom wymianę zwierząt i sprzętu do ich hodowli.

Tymczasem w Poznaniu w 1926 r. powstała myśl powołania do życia Towarzystwa Miłośników Akwariów i Terrariów. Jednak na skutek braku dostatecznego zainteresowania Towarzystwo to, założone z inicjatywy dra Artura Karola Wernera, przetrwało zaledwie rok. Reaktywowano je dopiero w 1933 r.<sup>18</sup> i od tego momentu można mówić, że poznańskie środowisko akwarystów było prężne. Pierwszą wystawę akwarystyczną zorganizowano tu w dniach od 2 do 9 września 1934 r. Odbывała się ona w palmiarni w parku Wilsona, gdzie później powstało stałe akwarium. Ogółem wystawiono 108 zbiorników, w których pokazano 100 gatunków ryb i 20 gatunków roślin. Eksponowano również 3 terraria. Wystawę tę zwiedziło około 18 000 osób. Na wystawie zorganizowanej w następnym roku pokazano już 120 akwariów słodkowodnych, 3 morskie, 3 terraria oraz 12 słoje z żywymi owadami wodnymi. W roku 1938 odbyła się w Poznaniu trzecia wystawa akwarystyczna, którą zwiedziło około 25 000 osób. W sali wystawowej zgromadzono 120 akwariów z rybami słodkowodnymi, 14 terrariów oraz akwaria morskie z fauną Adriatyku, Morza Północnego i Bałtyku, do których sprowadzono wodę i piasek bałtycki (!)<sup>19</sup>. Także w Warszawie, w pawilonie dawnej oranżerii Ogrodu Saskiego, w 1937 r. odbyła się wielka wystawa akwarystyczna, która odniosła ogromny sukces komercyjny, ciesząc się olbrzymim zainteresowaniem wśród mieszkańców stolicy<sup>20</sup>.

Z inicjatywy poznańskiego Towarzystwa w maju 1934 r. zwołano zjazd delegatów krajowych towarzystw miłośników akwarium i terrarium, na którym powstała koncepcja utworzenia organizacji jednoczącej wszystkie te towarzystwa. Ostatecznie do powołania Związku Towarzystw Miłośników Akwariów i Terrariów w Polsce doszło rok później: 3 maja 1935 r. odbył się zjazd zjednoczeniowy delegatów towarzystw, na którym uchwalono także statut Związku oraz wybrano jego władze. Prezesem Zarządu Głównego Związku został dr Artur Karol Werner, w skład Prezydium Zarządu weszli zaś przedstawiciele-członkowie towarzystw akwarystycznych i terrarystycznych z całej Polski<sup>21</sup>. Na zjeździe zatwierdzono ponadto odznakę organizacyjną według projektu Z. Loreca oraz temu ostatniemu nadano członkostwo honorowe Związku. Od tego czasu ruch akwarystyczny w Polsce charakteryzował się tendencją dośrodkową, aż do lat 90. utrzymującą się w zwartej organizacyjnie

<sup>18</sup> A. Moj, S. Sitko, *75 lat ruchu akwarystycznego...*, s. 127–128.

<sup>19</sup> H. Skrzyński, *70 lat ruchu akwarystycznego...*, s. 184.

<sup>20</sup> (l d), *Odrobina historii...*, s. 5.

<sup>21</sup> A. Moj, S. Sitko, *75 lat ruchu akwarystycznego...*, s. 128.



formie. Skonsolidowanie ruchu akwarystycznego w kraju było faktem godnym szczególnego podkreślenia i stanowiło niewątpliwym sukces organizacyjny, jakim mogli się poszczycić akwaryści polscy w przeciwieństwie np. do sąsiadów w Związku Radzieckim czy w Czechosłowacji. Zjednoczenie ruchu umożliwiło organizowanie imprez o charakterze ogólnokrajowym oraz ścisłą współpracę wszystkich miłośników akwariów i akwarystyki<sup>22</sup>.

Zgodnie z uchwałą zjazdu delegatów w 1934 r. jedną z form pracy planowanego ogólnopolskiego Związku było wydawanie własnego czasopisma. Toteż tuż po jego powstaniu, w 1935 r., zainicjowano miesięcznik „Akwarium i Terrarium”, który miał pełnić rolę organu Związku Towarzystw Miłośników Akwariów i Terrariów w Polsce. Decyzja ta znalazła wyraz w podtytule pisma: „Organ Miłośników Akwariów i Terrariów w Polsce”. Jako wydawca widniało Towarzystwo Miłośników Akwariów i Terrariów w Poznaniu<sup>23</sup>. Redaktorem został dr Artur Karol Werner. Z redakcją ściśle współpracował Zygmunt Lorec — jako autor licznych artykułów oraz ilustrator. Wśród adresatów pisma nadal widziano oczywiście miłośników akwarystyki we wszelkich jej aspektach, ale przede wszystkim zwracano się do nauczycieli-przyrodników i młodzieży szkolnej, rekomendując „Akwarium i Terrarium” jako niezbędny poradnik zarówno dla początkujących, jak i dla zaawansowanych akwarystów. Do korzystania z łamów pisma i publikowania tu sprawozdań z działalności zapraszano funkcjonujące w całym kraju towarzystwa miłośników akwarystyki<sup>24</sup>. Struktura i zawartość pisma były bardzo podobne do edycji warszawskiej, z tym że w obecnej artykule zamieszczało o wiele więcej autorów. Szata graficzna także przypominała wcześniejszą: winietę pisma na okładce, oprócz jego tytułu i podtytułu, stanowił rysunek przedstawiający jaszczurkę i rybę. Wszystkie numery wydrukowano w Rolniczej Drukarni i Księgarni Nakładowej sp. z o.o. w Poznaniu. Niestety, nie podawano, jaki był nakład pisma.

Łącznie ukazało się 9 numerów, w tym jeden podwójny — za sierpień i wrzesień oraz jeden potrójny — za październik–grudzień 1935. Redaktorem tego ostatniego był dr Wiesław Rakowski, kustosz Działu Przyrodniczego Muzeum Wielkopolskiego. Powodem zmiany stała się rezygnacja Wernera i jego wyjazd z Poznania. W celu podratowania budżetu pisma założono specjalny fundusz, na który chętni mogli wpłacać pieniądze przeznaczone na potrzeby wydawnicze. Z informacji od redakcji wynikało jednak, że wielu dotychczasowych prenumeratorów zalegało z opłatą, co postawiło wydawcę w bardzo trudnej sytuacji materialnej. Fakt, że kolejny numer już się nie ukazał, świadczy o tym, że apele redakcji nie pomogły i finansów nie udało się odbudować. A tym samym nie udało się uratować pisma.

<sup>22</sup> H. Skrzyński, *70 lat ruchu akwarystycznego...*, s. 185.

<sup>23</sup> W numerze drugim opublikowano Statut tego Towarzystwa, „Akwarium i Terrarium” (Poznań) 1995, nr 2, s. 3–4 okł.

<sup>24</sup> *Do Czytelników*, „Akwarium i Terrarium” (Poznań) 1935, nr 1, s. 2.

Jak więc widać, w okresie dwudziestolecia międzywojennego polska akwarystyka rozwijała się pomyślnie. Najwięcej towarzystw działało na Śląsku, niektóre posiadały bogate zbiory biblioteczne (np. szczególnie bogata biblioteka znajdowała się w Chorzowie), ale i w innych regionach kraju hobby to stawało się systematycznie coraz bardziej popularne. Podjęte w tym czasie inicjatywy wydawnicze, w tym czasopism, zdają się potwierdzać tę opinię. Dwa pisma ukazywały się w Warszawie, a po jednym w Poznaniu i we Lwowie. Choć ubogie pod względem szaty graficznej i skromne, jeśli chodzi o liczbę wydanych zeszytów, pisma te wypełniały lukę i przynajmniej w pewnym stopniu zastępowały czasopisma obce, przede wszystkim niemieckie. Przynosiły podstawową wiedzę z zakresu akwarystyki, służyły radą i wskazówkami, jak należy urządzić i pielęgnować akwarium, by uniknąć strat materialnych i rozczarowań. Doświadczeni akwaryści znajdowali w nich materiały, które pozwalały im uzupełnić wiedzę i zapoznawali z najnowszymi osiągnięciami dziedziny i ulepszeniami zarówno z zakresu urządzeń technicznych, jak i hodowli i uprawy fauny i flory słodkowodnej i morskiej.

### **Czasopisma wydawane w okresie PRL-u**

Niestety, dorobek i majątek organizacji akwarystycznych w czasie ostatniej wojny uległy zniszczeniu i rozproszeniu, a wszelka działalność akwarystyczna zanikła. Zginęło też wielu zasłużonych działaczy. Po wojnie w zasadzie wszystko zaczynało od nowa. Pierwsze odrodziły się sklepy akwarystyczne w Warszawie, Chorzowie, Katowicach, Poznaniu, Łodzi i następnie w innych miastach. Ruch akwarystyczny w dźwigającej się ze zniszczeń wojennych Polsce odradzał się pomалу, lecz z biegiem lat jego rozwój nabierał coraz większego rozmachu.

W 1948 r. w Łodzi powstała pierwsza po wojnie samodzielna sekcja akwarystyczna pn. „Skalar” i w tym samym roku w grudniu — przy warszawskim oddziale YMCA (*Young Men's Christian Association*, dosł. Związek Chrześcijańskiej Młodzieży Męskiej) utworzono Koło Miłośników Akwarium. Jednak dopiero w roku 1952 zaczęły się krystalizować nowe, poważniejsze formy organizacyjne miłośników akwarium, jak np. Sekcja Akwarystyczna przy Polskim Związku Wędkarskim. Kolejnym krokiem w kierunku kształtowania się ram organizacyjnych ruchu było powołanie w 1954 r. w Łodzi Polskiego Związku Miłośników Akwarium. 14 lutego tego roku wybrano Zarząd Główny Związku, którego prezesem został Tadeusz Krauza. Związek rozszerzył działalność na cały kraj. Ze względu na brak literatury akwarystycznej Zarząd Główny PZMA w Łodzi podjął inicjatywę wydawania dla swoich członków powielanego „Biuletynu” miesięcznego. Ukazywał się on w latach 1954 i 1956 i zamieszczono w nim artykuły dotyczące pielęgnacji, rozmnażania i chorób ryb, sprzętu akwarystycznego, sposobu filtracji wody itp. Autorami artyku-

Tabela 2

Czasopisma wydawane w okresie PRL-u

| Tytuł czasopisma       | Lata ukazowania się | Wydawca                                       | Redaktor                                                                                                          | Nakład                    |
|------------------------|---------------------|-----------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|
| Hodowla Ryb w Akwarium | 1955–1957           | Spółdzielnia Inwalidów „Akwarium” w Warszawie | b.d.                                                                                                              | 4000 egz.                 |
| Rocznik Akwariarza     | 1957                | Spółdzielnia Inwalidów „Akwarium” w Warszawie | b.d.                                                                                                              | b.d.                      |
| Biuletyn PZMA          | 1954 i 1956         | ZG PZMA w Łodzi                               | b.d.                                                                                                              | b.d.                      |
| Akwarium               | 1959–1992           | Polski Związek Akwarystów w Chorzowie         | Karol J. Gabryś,<br>Józef Pilarczyk,<br>Mirosław Celler,<br>Henryk Skrzyński,<br>Henryk Kilka,<br>Marek Mierzwiak | 1000 egz.<br>– 35000 egz. |

Źródło: opracowanie własne

łów w „Biuletynie” byli członkowie Związku — hodowcy, praktycy, amatorzy; dzięki ich pracy popularyzatorskiej zaczęły się organizować na terenie województwa katowickiego nowe koła PZMA<sup>25</sup>.

W 1955 r. w Warszawie powstała Spółdzielnia Inwalidów „Akwarium”, której celem było propagowanie zamiłowania do „akwariarstwa wśród najszerzych rzesz ludzi pracy”. Poza tym prowadziła własną hodowlę ryb akwariowych oraz produkcję akwariów i ich wyposażenia. Działania Spółdzielni na rzecz krajowej akwarystyki miały dopełniać zeszyty miesięcznika o charakterze instruktażowym pt. „Hodowla Ryb w Akwarium”<sup>26</sup>. Pierwszy, w nakładzie 4000 egz., ukazał się w listopadzie 1955 r., ostatni zidentyfikowany pochodził ze stycznia 1957 r. W zeszytach przedstawiano opisy, warunki pielęgnacji i rozmnażania poszczególnych gatunków ryb.

Ten sam wydawca i w tym samym mniej więcej czasie był inicjatorem „Rocznika Akwariarza”, którego jedyny znany numer ukazał się w 1957 r. Poza tekstem w opracowaniu S. Gucwelera (charakterystyka ryb, ich hodowla, rozmnażanie, żywienie itd., urządzenie akwarium) zawierał 16 kolorowych plansz ryb, 13 tablic ryb i roślin oraz 110 fotografii i rysunków.

Na II Krajowym Zjeździe Delegatów w Mysłowicach 16 czerwca 1957 r. podjęto decyzję o przeniesieniu siedziby Zarządu Głównego Związku Miłośników Akwarium z Łodzi do Mysłowic. Dwa lata później, 14 czerwca 1959 r., na III Krajowym Zjeździe Delegatów PZMA postanowiono raz jeszcze przenieść siedzibę Zarządu Głównego Związku, tym razem do Chorzowa. Wtedy też wybrano nowego prezesa Związku, którym został zasłużony akwarysta Józef Pilarczyk — jeszcze przed drugą

<sup>25</sup> A. Moj, S. Sitko, *75 lat ruchu akwarystycznego...*, s. 129–130.

<sup>26</sup> *Do Czytelników*, „Hodowla Ryb w Akwarium” 1955, nr 1, s. nlb.

wojną światową członek Stowarzyszenia Lubowników Akwariów i Terrariów i Pielegnowania Pomników Natury „Agrion” w Chorzowie. W tym okresie w strukturach Związku opracowano program rozwoju akwarystyki w Polsce, który miał być realizowany przez kolejne lata. Pomimo nagminnych wówczas w branży wydawniczej braków papieru i kłopotów z drukiem — w 1959 r. rozpoczęto wydawanie własnego czasopisma pod tytułem „Akwarium”<sup>27</sup>.

Od 1955 r. powstało kilkadziesiąt kół (oddziałów) terenowych Związku o różnym okresie funkcjonowania. W komentarzach do działalności Związku wielokrotnie zwracano uwagę na to, że liczba jego członków w porównaniu np. z liczbą członków w podobnych związkach w państwach sąsiednich jest dość niska. Niechęci do zrzeszania się miłośników akwariów upatrywano m.in. w nieodpowiedniej organizacji zebrań i spotkań związkowych, które zwykle miały oficjalny i sztywny przebieg, z odczytywaniem protokołów, sprawozdań itp., a za mało w nich było zwykłych rozmów, wymiany doświadczeń hodowlanych, doświadczeń w zakresie urządzania akwariów czy w zakresie nowych aspektów akwarystyki. Według doświadczonych akwarystów zmiana konwencji spotkań mogłaby się przyczynić do wzrostu liczby członków Związku<sup>28</sup>.

Jedną z podstawowych form działalności struktur PZMA były wystawy ryb i roślin akwariowych. Pierwsza o charakterze ogólnokrajowym odbyła się w roku 1968 w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie, zorganizowana przy wydatnej pomocy Śląskiego Ogrodu Zoologicznego. Z tej okazji odbyło się także I Międzynarodowe Sympozjum Akwarystyczne. II Ogólnopolska Wystawa Akwarystyczna miała miejsce w roku następnym, a w 1970 r. akwarystyka polska wyszła na arenę międzynarodową. Zorganizowano wówczas, wspólnie z Zarządem Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku, I Międzynarodową Wystawę „MWA-70”, której towarzyszyło II Międzynarodowe Sympozjum Akwarystyczne. Następne wystawy i sympozja o podobnej randze odbywały się w kolejnych latach. Miarą uznania dla poziomu organizowanych przez Związek imprez stało się przyjęcie Polskiego Związku Akwarystów w roku 1978 do ATI (Aqua – Terra – International), czyli Federacji Europejskich Związków Akwarystycznych. Na różnych poziomach: centralnym i terenowych podejmowano współpracę z akwarystycznymi organizacjami zagranicznymi.

Prawie przez trzy lata: od stycznia 1969 do października 1971 r., funkcjonowała nazwa „Polski Związek Miłośników Akwarium i Terrarium”. VI Krajowy Zjazd Delegatów, który obradował 23 i 24 października 1971 r. zdecydował natomiast o zmianie nazwy na „Polski Związek Akwarystów”.

W latach 80. XX w., czyli w okresie swojej największej świetności, Związek posiadał 47 oddziałów terenowych i liczył ok. 1900 członków pełnoprawnych oraz

<sup>27</sup> A. Moj, S. Sitko, *75 lat ruchu akwarystycznego...*, s. 130–131.

<sup>28</sup> H. Kilka, *Zebrań czy spotkanie?*, „Akwarium” 1967, nr 1, s. 9–11.

ok. 500 członków młodzieżowych. W 1988 r. było już 61 oddziałów i Związek skupiał ponad 4000 członków, a czasopismo „Akwarium” rozchodziło się w nakładzie 25 000 egz., co świadczyło o dużym zainteresowaniu akwarystyką, ale także osób spoza Związku. Funkcjonowały Centralne Kluby Specjalistyczne PZA, m.in. Klub Miłośników Ryb Kąsaczowatych, Klub Miłośników Ryb Żyworodnych, Klub *Poecilia Reticulata*, Klub Miłośników Złotej Rybki, Klub Miłośników Roślin Wodnych, Klub Technik Akwarystycznych, Klub Miłośników Ryb Pielęgnicowatych<sup>29</sup>. Corocznie odbywało się wiele wystaw i imprez akwarystycznych, a członkowie Klubów brali udział nie tylko w wystawach i konkursach krajowych, ale z powodzeniem uczestniczyli za granicą w podobnych imprezach o charakterze międzynarodowym. Organizowane w Chorzowie wspomniane wcześniej międzynarodowe wystawy akwarystyczne (1970, 1974, 1989) były wysoko oceniane zarówno przez akwarystów, jak i przez licznie odwiedzającą je publiczność. Pokazywane na nich żywe eksponaty — ryby i rośliny — świadczyły o europejskim poziomie akwarystyki polskiej. Ogromne uznanie w oczach akwarystów, nie tylko europejskich, zyskały odbywające się sympozja akwarystyczne, w których oprócz akwarystów amatorów uczestniczyli naukowcy profesjonalnie zajmujący się ichtiologią na usługach akwarystyki. Wymienione formy organizacyjne ruchu akwarystycznego oraz organizowane imprezy dawały możliwość częstych kontaktów, sprzyjających wymianie wiedzy i doświadczeń, bardzo potrzebnych przy uprawianiu tego hobby<sup>30</sup>.

Wszystkim powyższym działaniom przez ponad 30 lat towarzyszyło „Akwarium” — filar upowszechniający hobby oraz organ prasowy Polskiego Związku Akwarystów. Pierwszy numer pisma ukazał się w listopadzie 1959 r. Głównymi inicjatorami jego utworzenia byli Karol J. Gabryś, Aleksy Moj, Józef Pilarczyk i Henryk Kilka. Oni też stanowili pierwszy komitet redakcyjny pisma, funkcję redaktora naczelnego objął wtedy Karol J. Gabryś. Jak napisano na pierwszych stronach,

Oddając niniejszy numer do rąk Czytelnika, Zarząd Główny PZMA usiłuje znowu wskrzesić tradycję wydawania własnego czasopisma i spełnić tym samym postulat, wysuwany niezliczoną ilość razy przez miłośników akwarium na zebraniach kół PZMA [...]. Czasopismo „Akwarium” będzie z jednej strony podawało i propagowało nowsze osiągnięcia w dziedzinie akwarystyki i terrarystyki, z drugiej zaś ma się stać trybuną każdego miłośnika akwarium, na łamach której będzie się mógł podzielić swoimi wiadomościami i osiągnięciami<sup>31</sup>.

Pismo miało być dwumiesięcznikiem, ale kolejnego numeru nie udało się wydać za dwa miesiące — ukazał się dopiero w styczniu 1961 r., a więc po ponadrocznej

<sup>29</sup> A. Moj, S. Sitko, *75 lat ruchu akwarystycznego...*, s. 131–132.

<sup>30</sup> E. Szydłowska, *Szanowni Państwo! Mili Czytelnicy*, „Magazyn Aqua” 1998, nr 20, s. 3.

<sup>31</sup> *Od Redakcji*, „Akwarium” 1959, nr 1, s. 1.

przerwie. Było to spowodowane głównie ówczesnymi realiami gospodarczymi. Wydawanie pisma w tamtych czasach wiązało się z wieloma utrudnieniami, takim jak zgoda odpowiednich władz, brak funduszy czy brak papieru do druku, który przez wiele lat po wojnie, a nawet jeszcze w latach 80. należał do towarów wysoce deficytowych<sup>32</sup>. Stąd m.in. wzięła się nieregularność wydawania kilkudziesięciu pierwszych numerów „Akwarium”<sup>33</sup>. Przez pierwsze lata w sensie formalnym „Akwarium” nie było czasopismem, tylko biuletynem, ponieważ dopiero w 1973 r. Związek uzyskał zgodę na wydawanie czasopisma<sup>34</sup>.

Powodem wszelkich opóźnień okazały się nie tylko kłopoty z papierem, ale także z funduszami na wydawanie pisma. W celu ich podreperowania w latach 70. utworzono specjalny fundusz wydawniczy na wydawanie „Akwarium”. Składały się na niego kwoty asygnowane przez oddziały PZA oraz indywidualne wpłaty członków PZA z całego kraju. Na poprawę finansową czasopisma wpłynęło także uruchomienie przez Polski Związek Akwarystów dochodowych sklepów akwarystycznych „Wiwarium” (pierwsze powstały w 1970 r. w Chorzowie, Czeladzi i Świętochłowicach). Zwiększyły się też wpływy ze składek członkowskich (wzrosła liczba członków PZA) oraz z prenumeraty. Pozyskane w sumie fundusze pozwoliły na w miarę już regularne wydawanie pisma oraz poprawę jego szaty graficznej, jak np. wprowadzenie kolorowych ilustracji-zdjęć (od 1975 r.)<sup>35</sup>.

Pierwszy numer pisma liczył 18 stron formatu 25 cm i był powielanym maszynopisem, ilustrowanym rysunkami i monochromatycznymi fotografiami. Nakład tego numeru wynosił 1000 egz., kolejnych już 5000 egz. W ciągu kilku lat zmieniał się redaktor naczelny: po Karolu Gabrysiu funkcję tę objął w 1966 r. Józef Pilarczyk, a w 1968 — Mirosław Celler. W 1971 r. redaktorem naczelnym został Henryk Skrzyński, i był nim aż do końca 1980 r.

W 1975 r. redakcja pisma została przeniesiona do Katowic, a w 1978 r. do lokalu ZG PZA w Chorzowie. Jak już wspomniano, w tym okresie sytuacja polskiej akwaryстики była bardzo dobra. Funkcjonował Związek, wydawał w miarę regularnie swoje czasopismo, urządzano wystawy, organizowano sympozja tematyczne i konkursy, utrzymywano kontakty z zagranicznymi towarzystwami akwarystycznymi.

<sup>32</sup> Redakcja, *Prosimy o wyrozumiałość!*, „Akwarium” 1980, nr 5, s. 147; *Wyrozumiałości ciąg dalszy!*, tamże 1981, nr 1, s. 3. Jak wspominał pod koniec lat 80. A. Moj, na potrzeby druku pierwszego numeru członkowie redakcji chodzili po sklepach i wykupowali papier kancelaryjny, A. Moj, *Liczyliśmy tylko na siebie*, rozm. przepr. M. Mierzwia, „Akwarium” 1987, nr 4, s. 100; P. Zarzyński, *Geneza powstania i dzieje czasopisma „Akwarium”...*, s. 7–8.

<sup>33</sup> P. Zarzyński, *Geneza powstania i dzieje czasopisma „Akwarium”...*, s. 7–8.

<sup>34</sup> H. Skrzyński, *To już dwadzieścia lat!...*, s. 39.

<sup>35</sup> *Drodzy akwaryści*, „Akwarium” 1973, nr 3, s. 31; H. Skrzyński, *Drodzy Czytelnicy!*, tamże 1975, nr 5, s. 147. W latach 80. czytelnicy znów byli skazani na zdjęcia czarno-białe, ponieważ drukujące pismo Zakłady Graficzne w Katowicach nie były w stanie wykonać 10–15 kolorowych zdjęć do numeru; do tego dochodziły kłopoty z pozyskaniem dobrych filmów kolorowych oraz sprzętu fotograficznego.

Liczba członków Związku pozostawała co prawda płynna, ale i tak była to spora grupa ludzi, którzy akwarystyce, jako hobby, poświęcali czas. Pozytywnym zjawiskiem okazało się powoływanie klubów miłośników konkretnych gatunków zwierząt wodnych. Ich członkowie mieli możliwość pogłębiania własnej wiedzy, rozwinięcia zainteresowań i pomysłowości, dzielenia się doświadczeniami — także na łamach „Akwarium”. Gorzej wyglądała sprawa fachowej literatury akwarystycznej. Dostępnych było niewiele książek polskich autorów i tak samo niewiele tłumaczeń z języków obcych. Tym bardziej ważną rolę odgrywało „Akwarium” ze swoimi artykułami problemowymi, poradami i informacjami związkowymi<sup>36</sup>. Na zawartość „Akwarium” składały się artykuły oryginalne, najczęściej zaopatrzone w aparat naukowy, dotyczące hodowli poszczególnych gatunków ryb, płazów, gadów i roślin wodnych, opracowania stanowiące przeglądowe omówienia całych rodzajów czy rodzin, krótkie notatki hodowlane, omówienia opracowań z literatury obcej, omówienia i recenzje krajowej literatury fachowej, informacje z życia PZA, omówienia wystaw, sympozjów, konkursów — w Polsce i za granicą — oraz innych imprez akwarystycznych. W strukturze pisma nigdy nie wyodrębniano działów ani pod względem formalnym, ani tematycznym. Jedyne „porządki” polegały na tym, że najpierw publikowano artykuły problemowe, a następnie krótsze teksty o charakterze informacyjnym i dotyczące spraw organizacyjnych Związku. W numerze 1. za 1976 r. pojawiła się 4-stronicowa kolorowa wkładka na grubszym papierze, ale w numeracji ciągłej, z charakterystyką zwierząt i roślin wodnych, z tekstami H. Skrzyńskiego i fotografiami H. Kilki i J. Golińskiego. Co roku jako oddzielne broszury publikowano spisy treści (pierwszy za lata 1959–1972), a wtedy całą zawartość pisma przedstawiano w układzie tematyczno-formalnym. Odczuwany brak polskiej literatury fachowej oraz trudną dostępność literatury obcojęzycznej redakcja próbowała załagodzić w swoisty sposób. Ponieważ udawało jej się pozyskiwać na drodze wymiany czasopisma zagraniczne, zdobytą za ich pośrednictwem wiedzę dzieliła się z czytelnikami, uzupełniając np. niektóre artykuły, a uzupełnienia te drukowała na żółtym tle i zaopatrywała adnotacją „Od redakcji”.

Redakcja pisma (w 1981 r. Skrzyńskiego zastąpił Henryk Kilka, a jego z kolei — w 1983 r. — Marek Mierzwia) określała jego profil jako popularnonaukowy, co powodowało, że rozchodził się błyskawicznie w dużym nakładzie: na początku lat 80. było to najpierw 25 000 egz., w 1982 r. już 30 000 egz., od 1983 r. — 35 000 egz.<sup>37</sup>

W 1979 r., z okazji 20-lecia istnienia pisma i edycji 50. numeru, redakcja skierowała do czytelników prośbę o wypełnienie ankiety dotyczącej oceny dotychczasowej zawartości pisma i oczekiwań odbiorców w tym zakresie. Ankieta miała żywy

<sup>36</sup> H. Szelęgiewicz, *Problematyka akwarystyczna w Polsce w ocenie prof. dr. habilitowanego Henryka Szelęgiewicza*, rozm. przepr. A. Latusek, „Akwarium” 1976, nr 5, s. 166–167.

<sup>37</sup> H. Kilka, *Szanowni Czytelnicy, Drodzy akwaryści!*, „Akwarium” 1982, nr 1, s. 3.



oddźwięk, nadeszło 288 odpowiedzi, które w dalszej perspektywie w istotny sposób przyczyniły się wzbogacenia i unowocześnienia pisma. Okazało się, że pismo odgrywa istotną rolę dla akwarystów, zwłaszcza w okolicznościach braku dostępnej, wartościowej literatury akwarystycznej. Czytelnicy zwracali uwagę, że do najbardziej istotnych zagadnień — i takich domagano się więcej — należały sprawy związane chorobami ryb i ich leczeniem, omówienia wartościowych pokarmów, właściwego doboru ryb do różnych typów akwariów. Większość czytelników domagała się artykułów o charakterze poradnikowym, praktycznych, na poziomie mniej zaawansowanym, dostępnych dla początkujących akwarystów, ale były też takie głosy, które postulowały więcej artykułów o charakterze naukowym, poruszających np. kwestie prawidłowego nazewnictwa, systematyki zwierząt i roślin wodnych, ekologii i chemii wód. Wśród najbardziej poczytnych autorów ankietowani wymienili Henryka Molla, Henryka Skrzyńskiego, Adama Latuska, Henryka Kilkę, Henryka Szelegiewicza i Aleksego Moja<sup>38</sup>.

Na początku 1985 r., wraz z objęciem teki redaktora naczelnego przez Marka Mierzwiaka, zmieniła się nieco formuła pisma. Od tego czasu wszystkie artykuły problemowe podlegały ocenie i recenzji powołanego w tym celu Kolegium Redakcyjnego. Każdy z jego członków otrzymywał do oceny artykuły, których treść była związana z jego pracą naukową, zawodową bądź długoletnią praktyką. Tworząc Kolegium Redakcyjne, redakcja pisma chciała podnieść jego poziom i uniknąć pojawiających się niekiedy błędów merytorycznych<sup>39</sup>.

Początek lat 90. przyniósł zmiany wydawcy „Akwarium”. Choć zachowało status oficjalnego organu PZA, to jednak wydawała je spółka z o.o. „Redak” z siedzibą w Katowicach, a następnie Wydawnictwo „MARCUS” z Chorzowa. Zmienił się także nakład pisma — z 35 000 spadł do 26 000. W 1991 r. z przyczyn technicznych — jak poinformowała redakcja — pismo się nie ukazywało. W roku następnym ukazały się cztery numery, ostatni (i w ogóle ostatni) za lipiec–sierpień (był to 124. numer w numeracji ogólnej). Wydaje się, że decyzja o zamknięciu tytułu nie była przez redakcję do końca planowana, ponieważ jeszcze w tym lipcowo-sierpniowym numerze znalazła się informacja o warunkach prenumeraty na kolejne półrocze. Zachęcano też wciąż czytelników, by na łamach pisma dzielili się swoimi doświadczeniami. Niestety, jesienią tego roku Polski Związek Akwarystów w swej dotychczasowej postaci przestał istnieć (ale nie został wyrejestrowany ze spisu związków i stowarzyszeń)<sup>40</sup>, a wraz z nim upadło „Akwarium”. Warto jednak zaznaczyć, że przez wiele następnych lat stanowiło wzór do naśladowania dla wydaw-

<sup>38</sup> Redakcja, *Omówienie ankiety ogłoszonej z okazji ukazania się 50 jubileuszowego numeru naszego czasopisma i 70-lecia ruchu akwarystycznego w Polsce*, „Akwarium” 1980, nr 1, s. 24–26.

<sup>39</sup> M. Mierzwiak, *Kolegium Redakcyjne*, „Akwarium” 1985, nr 1–2, s. 2.

<sup>40</sup> W 1992 roku Związek rozpadł się na wiele mniejszych, niezależnych stowarzyszeń, choć notowano jego działalność jeszcze w 2001 r., a do 2010 r. funkcjonowały np. oddziały w Poznaniu i Suwałkach, *Polski Związek Akwarystów*, <http://www.akwarium.net.pl/wiki/PZA> [dostęp: 07.10.2023].



ców, a dla czytelników — skarbnicę wiedzy, która pomimo upływu czasu oraz zmian sposobów i metod opieki nad akwariem była nadal aktualna i cenna dla każdego akwarysty. Wartością samą w sobie pozostaje to, że zawarte w piśmie opisy ryb i warunków hodowli oraz rozmnażania pochodziły od akwarystów praktyków udzielających swoich bezcennych rad innym. Warto też dodać, że w 1984 r. redaktor Henryk Kilka czynił starania o zezwolenie na wydawanie czasopisma dla akwarystów, ale ówczesna cenzura była zdania, że jedno czasopismo dla akwarystów — czyli „Akwarium” — wystarczy, i nie zgodziła się na drugi tytuł<sup>41</sup>.

Próbę wznowienia edycji „Akwarium” podjęto w 1999 r. z inicjatywy PZA — funkcjonującego jeszcze w Tychach. Wersją podstawową pisma była wersja elektroniczna, wydawana dzięki uprzejmości sponsora, który udostępnił miejsce na swoim serwerze. Wersja tradycyjna (przedruk z elektronicznej) ukazywała się jako broszurowa, kilkustronicowa wkładka do magazynu „Nasze Akwarium”. Jak deklarowała redakcja, „Akwarium” wydawane było „dzięki woli i chęci ludzi, którym leżało na sercu dobro polskiej akwarystyki”; za prace edytorskie i teksty nikt nie brał wynagrodzenia<sup>42</sup>. Zespół redakcyjny tworzyli: Robert B. Ginglas, Mariusz Tojza i Robert Augustyn. Szata graficzna pisma była bardzo uboga, teksty (rzadko) ilustrowane były jedynie rysunkami. Na treść składały się artykuły problemowe oraz informacje o wystawach, spotkaniach i konkursach akwarystycznych. Do 2002 r. wydano 18 numerów, w numeracji będącej kontynuacją pierwszej edycji „Akwarium” (125–142).

Na koniec należy wspomnieć o kilku biuletynach-informatorach wydawanych w latach 80. przez niektóre kluby miłośników lub oddziały terenowe funkcjonujące w strukturach PZA. Wymienić tu można biuletyn Klubu Miłośników Roślin Wodnych zawierający wykaz nazw roślin akwariowych, biuletyn Klubu Ryb Żyworodnych z informacjami na temat członków Klubu, konkursów ryb żyworodnych itp., biuletyn Klubu Miłośników Złotych Rybek — z informacjami o odmianach, klasyfikacji oraz ocenianiu złotych rybek na konkursach międzynarodowych, biuletyn Sekcji Miłośników Roślin Wodnych Oddziału PZA w Bielsku-Białej zawierający informacje o roślinach akwariowych i zasadach ich pielęgnacji oraz „Podbeskidzkiego Akwarystę” — broszurę wydawaną na przełomie lat 1985 i 1986 nakładem Oddziału PZA w Bielsku-Białej. Wszystkie były efemerydami, zwykle przestawały się ukazywać po 1–2 numerach i funkcjonowały wyłącznie w obiegu wewnętrznym danego klubu lub oddziału. Ich znikoma liczba oraz trudności z dostępnością nie pozwalają jednak jednoznacznie stwierdzić, że były czasopismami, a nie np. wydawnictwami seryjnymi.

<sup>41</sup> H. Kilka, E. Szydłowska, *Szanowni Państwo, mili Czytelnicy!*, „Magazyn Aqua” 1992, nr 0, s. 3–4.

<sup>42</sup> Redakcja, „Akwarium” 1999, nr 0 (125), s. 1.

---

## Bibliografia

- AkwaMania*, <https://akwa-mania.mud.pl/literatura/czasopisma-akwarystyczne/>.  
Kielan M., *Infekcja zwana entuzjazmem*, „Akwa Forum” 2001, nr 1.  
(l d), *Odrobina historii. Fakty z dziejów akwarystyki*, „Magazyn Akwarium” 2009, nr 5.  
*Magazyn Akwarium*, <https://magazynakwarium.pl/>.  
Mierzeński R., *Projekt Tanganika*, „Tanganika” 2007, nr 1.  
Moj A., *Liczyliśmy tylko na siebie*, rozm. przepr. M. Mierzwiak, „Akwarium” 1987, nr 4.  
Moj A., Sitko S., *75 lat ruchu akwarystycznego w Polsce*, „Akwarium” 1984, nr 4–5.  
Redakcja, *Omówienie ankiety ogłoszonej z okazji ukazania się 50 jubileuszowego numeru naszego czasopisma i 70-lecia ruchu akwarystycznego w Polsce*, „Akwarium” 1980, nr 1.  
Skrzyński H., *70 lat ruchu akwarystycznego w Polsce*, „Akwarium” 1979, nr 6.  
Skrzyński H., *To już dwadzieścia lat!*, „Akwarium” 1979, nr 2.  
Szelegiewicz A., *Problematyka akwarystyczna w Polsce w ocenie prof. dr. habilitowanego Henryka Szelegiewicza*, rozm. przepr. A. Latusek, „Akwarium” 1976, nr 5.  
*Tanganika Magazyn*, <https://tropheus.com.pl/tanganika-magazyn-issues-numery/>.  
Zarzyński P., *Dokąd idziesz, akwarystyko?*, „Magazyn Akwarium” 2013, nr 12.  
Zarzyński P., *Geneza powstania i dzieje czasopisma „Akwarium” na przestrzeni 150 numerów*, „Akwarium” 2012, nr 6.  
Zespół redakcyjny, *Bez nauki trudno się obejść*, „Aqua Forum” 2003, nr 8.